

معرفی یک اثر مهم هنری و تاریخی

«مدال بهرام سوم ساسانی»

یکی از آثار بسیار مهم و پر ارزش هنری و تاریخی که در سالهای اخیر بدست آمده است، مدال نقره‌ای از بهرام سوم شاهنشاه ساسانی می‌باشد.^۱ این مدال نقره بیضی شکل بوزن ۲۹۰ گرم بوده قطر آن در قسمت بلندتر ۱۳ سانتیمتر است (ش ۱) و در وسط آن نیم تنه نیم رخ بهرام سوم پاتاج و تزیینات کامل قرار دارد. در ساختن این مدال هنرمند حکاک نهایت دقت و سلیقه را بکار برده و سعی کافی نموده است که از هر جهت نقش تصویر و لباس و تاج بوضع صحیحی نمایانده شود. درجه دقتی که در ساختن این مدال بکار برده اند با تطبیق مدال نامبرده و سکه‌های این شهر یار واضح می‌گردد

بقلم:

بانو ملک زاده بیانی

(موزه دارموزه ایران باستان و معلم دانشگاه)

گر چه دوران سلطنت بهرام سوم کوتاه بود و توفیق نیافت که مانند اغلب شاهنشاهان بزرگ ساسانی نقش برجسته‌ای مختص بخود داشته باشد. ولی آثاری چند در دست است که نه تنها از دوران فرمانروائی و سلطنت وی حکایت میکنند بلکه زمان طفولیت و ولیعهدی اورانیز مشخص میسازد.

شاید بتوان گفت از بهرام سوم بیش از سایر شاهنشاهان که دورانی طولانی سلطنت نموده اند آثار متنوعی در دست باشد.
بطور کلی آثار مربوط بوی عبارت است از:

۱ - سکه‌های متنوع دوره سلطنت بهرام دوم (۲۷۶-۲۹۲ میلادی)

در یک نوع سکه بهرام دوم علاوه بر شاهنشاه ساسانی و ملکه تصویر نیم رخ ولیعهد نیز یعنی بهرام سوم نیز قرار دارد (ش ۲) در نوعی دیگر نقش نیم تنه بهرام دوم و ولیعهد در مقابل یکدیگر واقع گردیده است^۲ (ش ۳)

۲ - نقش برجسته موجود در نقش رستم که بهرام دوم را در میان افراد خانواده و اطرافیان نشان میدهد. این مجازی بسیار زیبا در محل نقش برجسته عیلامی احداث شده که هنوز آثاری از آن در کنار نقش بجای مانده است. در این کتیبه شاهنشاه ساسانی در وسط قرار گرفته و در طرف چپ وی ولیعهد شاهزاده بهرام و ملکه و شاهزادگان دیگر قرار دارند (ش ۴). در طرف راست سه نفر از بزرگان مملکت که دست را بعلامت احترام بلند نموده اند نموده شده است.

۳ - نقش دیگری از شهریار ساسانی در سرمشهد^۳ موجود است که مربوط بدوران سلطنت پدرش و ولیعهدی وی میباشد در این مجازی بهرام دوم در حال کشتن دومین شیر است که بوی حمله ور شده است. در پشت سر بهرام دوم ولیعهد و ملکه قرار گرفته اند (ش ۵)

۴ - سکه‌های بهرام سوم^۴ که تصویر کامل او را نشان میدهد (ش ۶)

۲- در پشت سکه بهرام دوم تصویر تمام قد ولیعهد نقش است که حلقه سلطنت را بدست دارد در مقابل آتشدان ایستاده است.

۳- سرمشهد در غرب جره و جنوب کازرون است.

۴- در پشت سکه تصویر ایستاده شهریار ساسانی در مقابل آتشدان مقدس دیده میشود. در طرف دیگر آتشدان نیز ولیعهد قرار گرفته است.

۵ - مدال نقره

۶ - کتیبه پایکولی^۵ بر برج سنگی که از آثار نرسی میباشد که بیاد بود غلبه وی بر بهرام سوم نقر گردیده است^۶ (ش ۷-۸).

بهرام سوم در سال ۲۹۳ میلادی پس از مرگ پدرش بهرام دوم با سلطنت رسید دوران زندگی این شاهزاده را که سلطنتی بسیار کوتاه داشت بدو بخش میتوان تقسیم کرد:

دوره اول طفولیت و نوجوانی و ولیمهدی و دوم دوران سلطنت.
از نقوش مختلف و آثار بدست آمده چنین برمیآید که دوره اول زندگی این شاهزاده قرین آسایش بوده و در پناه محبت و حمایت پدر روزگار را بخوشی میگذرانده است.

۵- Paikuli در سر راه گنچک به تیسفون پایتخت ساسانی واقع بوده است.

۶- یکی از کتیبه های مهم ساسانی کتیبه پایکولی است که در کردستان عراق در نزدیکی مرز ایران واقع است.

بنای پایکولی را نرسی شاهنشاه ساسانی بمناسبت یادبود غلبه اش بر بهرام سوم در موقعی که در ارمنستان بسوی پایتخت تیسفون عازم بود و بزرگان ایران در این محل بوی ملحق شدند و او را برسمیت شناختند بویا داشته است.

کتیبه پایکولی بدوزبان پهلوی و اشکانی و پهلوی ساسانی بر روی برج چهار ضلعی سنگی نوشته شده است.

بر روی این برج علاوه بر کتیبه هادرهر ضلعی نقش برجسته نرسی شاهنشاه ساسانی از روبرو قرار دارد.

قسمت مهمی از این برج از بین رفته و آنچه از نوشته باقی است متضمن شرح جنگ نرسی با برادرزاده خود بهرام سوم شهریار ساسانی میباشد چگونگی جنگ و موفقیت نرسی و شکست بهرام سوم

شاهنشاه نگون بخت در این کتیبه تاحدی بطور تفصیل منعکس است. اولین بار راولینسن H. Rawlinson

در سال ۱۸۳۶ رونوشتی از این کتیبه تهیه کرد و ادوارد توماس E. Thomas در سال ۱۸۶۸

در مجله پادشاهی آسیائی بعضی از این قطعات را منتشر نمود. هر تسفله در سالهای ۱۹۱۱ و ۱۹۱۳

به آن محل رفت و عکسها و قالبگیری هائی تهیه نمود که نتیجه آن در دو مجله حاوی متن و ترجمه کتیبه

به انگلیسی و شرح کامل آن در سال ۱۹۲۷ منتشر گردید.

«تساویر پایکولی در این مقاله از روی کتاب پرفسور هر تسفله درباره اثر تاریخی نامبرده گرفته

شده و دانشمند مزبور با استفاده از آثار موجود بنای برج سنگی را ترسیم کرده است. (مجله اول

پایکولی صفحه ۷)

در این مورد چه بر روی سکه‌ها و چه در کتیبه‌ها تصویر بسیار زیبایی وی در در مقابل یا کنار تصویر شهریار ساسانی قرار دارد. در مجلس حجاری سر مشهد این حالت بخوبی نمودار است.

این حجاری شاهنشاه ساسانی را ضمن کشتن دو شیر نشان می‌دهد که یک شیر را کشته و بزمین افکنده و در حال کشتن شیر دیگری که بوی حمله‌ور است می‌باشد و بادست چپ ولیعهد و ملکه را که در کنار وی قرار دارند حمایت و حراست می‌کند. بهرام دوم پس از سر کوبی هرمز برادر خود که سمت نیابت سلطنت و فرمانروائی خراسان را داشت و برای بدست آوردن تاج و تخت علم طغیان برافراشته و آرامش آن نواحی را مختل ساخته بود ولیعهد خود شاهزاده بهرام رابعنوان سکانشاه (شاه سیستان) بنیابت سلطنت از طرف خود منصوب نمود^۷

دوران ولیعهدی شاهزاده ساسانی بهرام سکانشاه در نهایت آسایش و قرین نیکبختی گذشت ولی دیری نپائید که بهرام در گذشت و ولیعهد بعنوان بهرام سوم شاهنشاه ساسانی تاجگذاری نمود و بتخت سلطنت نشست « ۲۹۳ میلادی » درباره سیرت و رفتار بهرام سوم مورخان عقاید مختلفی ابراز داشته‌اند و او را به نامهای مختلف بهرام مثلث یا بهرام بن بهرام بن بهرامان و یا بهرام بهرامیان نامیده‌اند میرخواند بهرام سوم را پادشاهی مهربان و رعیت‌نواز گفته است^۸. گردیزی بر خلاف وی راستمگر و خونخوار معرفی نموده است^۹ حافظ ابرو بهرام سوم را

۷- «معمولا ولیعهد ایران را بحکومت مهمترین ایالت یا ایالتی که بعد از سایرین تسخیر شده بود نصب مینمودند».

نقل از کتاب ایران در زمان ساسانیان تألیف (گریستن سن). ترجمه یاسمی (صفحه ۱۵۳).

۸- روضة‌الصفاء - میرخواند از انتشارات خیام جلد اول (صفحه ۷۴۵)

۹- بهرام بن بهرام بن بهرام «چون بر تخت نشست دست به ستم و کشتن برد و بسیار مردم بکشت و مردی خونخوار بود هر کس که بر خصومت پیش او آمدی در وقت خصم او را حاضر کردی و هر دو را کشتن فرمودی. گفتی دانم که از هر دو یکی مجرم آید و روزگار او هیچکس گناه نیارست کردن»
زین‌الخبار گردیزی تحشیه و تعلق عبدالحی حبیبی (صفحه ۲۳-۲۴)

ستوده و دوستاندار رعایا گفته^{۱۰} و فردوسی نیز از وی بنیکی یاد کرده است^{۱۱}
 آغاز پادشاهی بهرام سوم توام باناراحتیها و گرفتاریها گردید زیرا نرسی
 پسرشاپور اول علم طغیان و مخالفت را برافراشت جنگ بین آنان در گرفت و
 بالنتیجه فتح و پیروزی نصیب نرسی گردید^{۱۲} و بدین ترتیب دوران کوتاه
 چهار ماهه شهریار بهرام سوم پایان پذیرفت^{۱۳}

پس از این اشاره مختصر درباره آثار هنری و تاریخ زندگی بهرام سوم اکنون
 بذکر توضیحاتی چند در باره مدال مربوط بدوران کوتاه سلطنت این
 شهریار میپردازیم.

۱۰- «اورا بهرام مثلث میگفتند ولیعهد پدر بود در زمان پدرش حکومت سیستان بدو تعلق داشت.
 در آن روز که بر تخت نشست گفت که مامستحق پادشاهی ام بواسطه آنکه از نسل پادشاهانیم و جهد
 آن میکنیم که رعیت در عهد آسایش باشند و مردم برودعای خیر گردند»
 حافظ ابرو نسخه خطی که در سال ۱۰۱۷ هجری شاه عباس صفوی بر آستانه شاه صفی وقف کرده
 است (موزه ایران باستان- صفحه ۱۶۸).

۱۱- جو بنشست بهرام بهرامیان
 بیست از پی داد و بخشش میان
 و باز گوید :

به نیکی گرانیم و پیمان کنیم
 که خوبی وزشتی ز ما یادگار
 بداد دهش دل گروگان کنیم
 بماند توجز تخم نیکی مکار

۱۱- شاهنامه فردوسی بکوشش دبیرسیاقی جلد چهارم (صفحه ۱۷۶۶)

۱۲- در مورد شکست بهرام سوم و پیروزی نرسی در فردوسی چنین آمده است :
 جو برگشت بهرام را روزبخت
 به نرسی سپرد آزمان تاج و تخت

۱۳- «ممکن است بهرام سوم پس از سال ۲۹۳ در بعضی از قسمتهای شرقی ایران بشاهی باقی مانده
 باشد» نقل از کتاب ایران در زمان ساسانیان (گریستین سن). صفحه ۱۵۶
 «مدت پادشاهی او را بعضی نه سال و بعضی کم و زیادہ نیز گفته اند»
 حافظ ابرو نسخه خطی موزه ایران باستان (صفحه ۱۶۸) فردوسی چنین گوید:
 چو شد پادشاهیش بر چار ماه
 بر او زار بگریست تخت و کلاه
 شاهنامه بکوشش دبیرسیاقی جلد چهارم صفحه ۱۷۶۶

این مدال که یکی از آثار بسیار مهم و شاهکاری از هنر دوره ساسانی می باشد بدون تردید بدست هنرمندی توانا و باقریحه و ذوق تهیه شده است. هنرمند در ساختن این مدال تمام جهات هنری و تلفیق و تنظیم نوشته و تصویر و حاشیه را مراعات نموده و بنظر آورده است. دور مدال حاشیه ای داشته که متاسفانه قسمت زیادی از آن از بین رفته است ولی از همان مختصر که باقی مانده است بنظر میرسد که نقش حاشیه بصورت کلیرک در هم پیچیده بوده که بنحو بسیار زیبایی ترتیب داده شده است

قسمت اصلی مدال و حاشیه بوسیله برآمدگی باریکی از یکدیگر جدا شده و در حقیقت حاشیه مانند قابی بر نقش و نگار قسمت اصلی را زینت می بخشوده است.

در وسط مدال تصویر نیم تنه بهرام سوم بصورت نقش برجسته و بشیوه ای بس استادانه و زیبا تعبیه شده است که باشکوه و آرایش کامل سلطنتی بنظر میرسد. تاجی که بر سردار دارد که مانند تاج زمان ولیعهدی وی نیست (ش ۹) بلکه شبیه تاجی است که بر روی سکه های دوران سلطنت وی مشاهده میشود (ش ۱۰) ۱۴.

تاج دنداندار و مرصع بجواهر بوده لبه آن مزین به مروارید است بالای آن گوی زر بفتی است که در دوره و روی آن کلهای مثلثی شکل از گوهرهای گران بها نصب است. در محل اتصال تاج و گوی هشت قطعه گل جواهر نشان قرار دارد.

بین تاج و گوی و پشت سر تاج نوارهای چین داری که بحلقه زرینی وصل است در اهتزاز می باشد. چهره نیم رخ بهرام سوم در نهایت گیرائی و زیبایی است. چشمها درشت و کشیده دماغ تاحدی برجسته سبیل و ریش انبوه و موهای پر

۱۴- تاج دوران ولیعهدی وی چنانکه بر روی سکه های بهرام دوم دیده میشود نوعی تاج یا کلاهی است که بسر عقاب یا گراز منتهی میشود.

در این مدال القاب کامل شهریار ساسانی بیش از آنچه که متداول بسکه‌های وی بوده است نقر گردیده است و بکار بردن کلمه (زیو) = زنده باد، خود شاهد امر مهمی می‌باشد. با توجه باین موضوع و تزئینات بیشمار و با شکوه تصویر از گردنبند و مدالها و آویزها و بازوبند و حمایل و غیره میتوان دریافت که این اثر هنری مدال عادی و معمولی نبوده و بطور قطع بمناسبت تاجگذاری بهرام سوم بدست هنرمند چیره دستی با دقت کامل تهیه گردیده است.

شکل ۱ - مدال بهرام سوم

شکل ۲ - سکه بهرام دوم که با تصویر ملکه و ولیعهد او بهرام سوم
(سمت راست) را هم دربر دارد

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

مجله جامع علوم انسانی

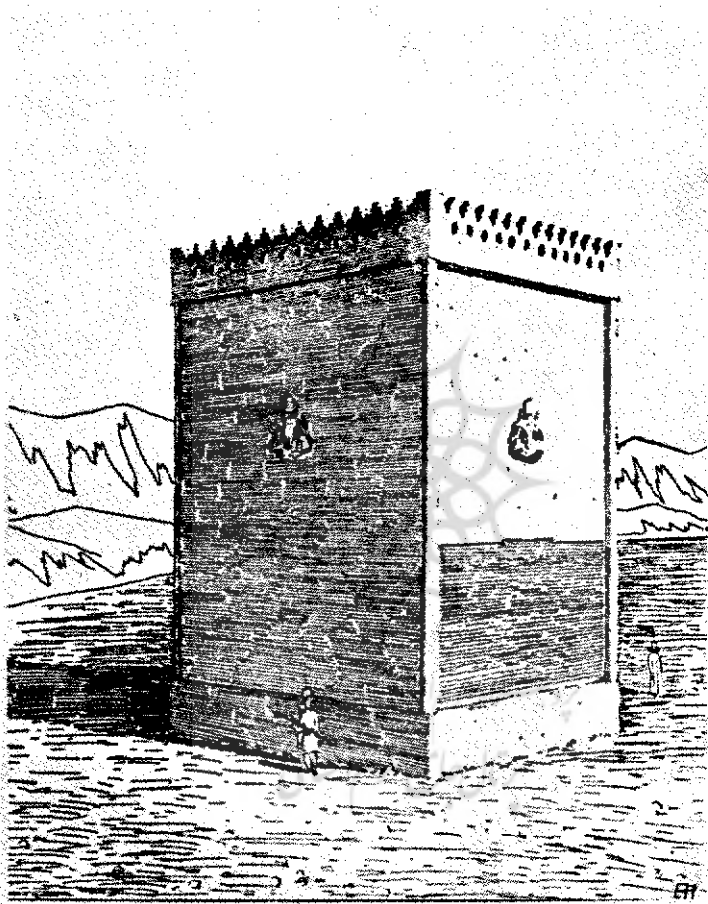

شکل ۳ - پشت و روی سکه بهرام دوم با ولیعهد

شکل ۴ - نقش برجسته بهرام دوم و افراد نزدیک خانواده و اطرافیان او در نقش رستم

پرتال جامع علوم انسانی
روانشناسی و مطالعات فرهنگی

شکل ۷ - برج پایکولی از روی آثار موجود وسیله هرتسفلد رسم شده است

شکل ۸ - قسمت شمالی ویرانه پایکولی

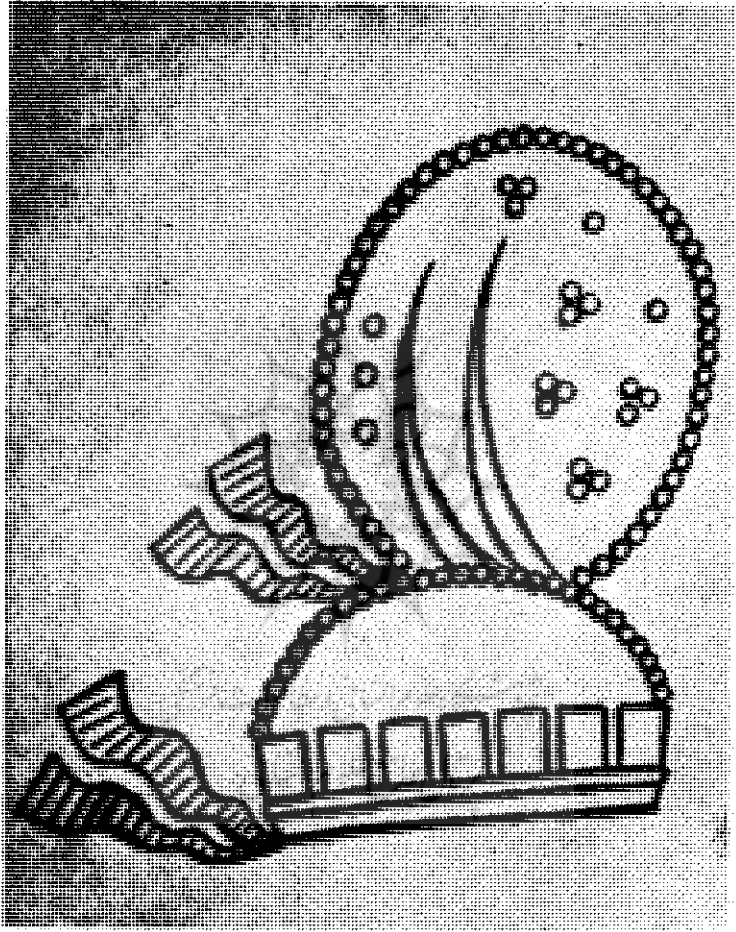

شکل ۹ - طرح تاج دوران

ولیعهدی بهرام سوم که

در روی سکه های زمان

ولیعهدی وی دیده میشود

شکل ۱۰ - تاج بهرام سوم

واحد های جغرافیائی و نخستین کانونهای حکومتی ایران

اثر موقعیت جغرافیائی ایران در مرزهای سیاسی آن

موقع عدومی و جغرافیائی
ایران یعنی قرار گرفتن در آسیای
جنوب غربی بنحو بارزی دروضع
سیاسی و بالنتیجه نوسانات
مرزهای سیاسی و پس و پیش
رویهای آن مؤثر افتاده است .
آسیای جنوب غربی بهحقیقت
منطقه واسطه ایست واقع بین
سه قاره آسیا و اروپا و آفریقا ؛
و ایران در این منطقه بنحوشدیدگی
از حوادث این سه قاره متأثر است .
زیرا هر نوع واقعه و رابطه و مرادۀ
فرهنگی و سیاسی و نظامی که
بین این سه قاره اتفاق افتد و یا
برقرار شود ناچار عوارضی در
ایران ببار میآورد . همچنین ایران
محصور بین کانونها و مهدهای
تمدنی قدیم و جدید است . در

بقلم :

کاظم - ودیعی

دکتر در تبارخ و جغرافیا . رسته دانشگاه تهران